SÖDERMANLAND

i Nordiska Museet

SÖDERMANLAND

i Nordiska Museet

Nordiska Museet

SÖDERMANLAND
I NORDISKA MUSEET

EN ÖVERSIKT
AV DEN SÖRMLÄNDSKA
ALLMOGENS KULTUR

utgiven av

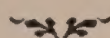
Sigurd Erixon

Stockholm 1924

NORDISKA MUSEETS FÖRLAG

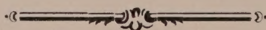
F Ö R O R D

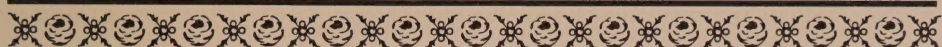
HÄRMED FRAMLÄGGES ett antal bilder rörande sörmländsk allmogekultur, utvalda ur Nordiska museets föremålssamlingar och arkiv och ägnade att belysa landskapets folkliga byggnadsskick, heminredning, möbler, bohag, ornamentik och dräkter, delvis också dess högtidsbruk. Härtill har undertecknad knutit en kortfattad text jämte en översikt av det insamlade materialets geografiska fördelning. Kapitlet om folkdräkterna och texten till dräktbilderna ha författats av amanuensen fröken Gerda Cederblom. Ehuru hopträngd på några blad skulle denna skildring, om vårt syfte nås, väcka intresse för sörmländsk kultur och vara till ledning för dem, som vilja bidraga att föra forskningen och samlingarna framåt. Mycket av det som gjorts, är tillkommet genom museets många gynnare och vänner, vilka bevaras i tacksamt minne. Detta gäller både föremål och arkivmaterial. Mera omfattande forskningar ute i bygderna, som kommit detta arbete till godo, ha utförts dels vid de av mig ledda byundersökningarna i landskapet, dels genom framlidne intendenten Axel Nilsson, artisten David Ljungdahl, amanuensen dr. Sune Ambrosiani, arkitekterna Arre Essén och Anders Roland samt direktör G. Indebetou. De båda förstnämnda ha bidragit med flera av här meddelade bilder. Slutligen har jag vid redogörelsen för museets arkivmaterial haft god hjälp av amanuenserna fröknarna Ragnhild Bergström och Laura Stridsberg. — Inom Sörmland finnas flera museer med mer eller mindre rikt allmogematerial. Detta har dock här icke kommit till användning.

SIGURD ERIXON

Vid eftertryck av här reproducerade bilder torde källan angivas.

Tryckt hos Nordisk Rotogravyr
Stockholm 1924

SÖDERMANLAND

SÖDERMANLANDS allmogekultur är av mycket stor betydelse för kännedomen om svensk egenart. Denna provins är, kan man säga, en av hjärtkamrarna i den svenska folkkroppen. Ett sådant område, centralt beläget och i vars jord en stor del av huvudstadens grundstenar stå, måste i alldeles särskild grad vara vittnesgill om vad som är eller varit typiskt svenskt. Det är sannt, att ett sådant läge utsätter bygdekulturen för svåra påfrestningar såväl från storstaden som från denna här av slott och herrgårdar, som i första hand representera landskapets utvecklingsstyrka och givetvis måste frodas på en sådan plats och i en sådan natur, som den sörmländska. Men, vore också bondekulturen här nedtryckt ända till jorden, degraderad till en undervegetation och utan självständig kraft, måste den icke desto mindre intressera vår svenska forskning och ju svårare den varit sargad, desto mera energiskt måste forskningen samla allt, stort som smått, för att rekonstruera det som utplånats och vinna klarhet över vad som, trots allt, kunnat växa i och varit typiskt för denna bygd. Lyckligtvis hava omständigheterna ej på långt när varit så svåra och ännu ha den moderna kulturens ångvältar sparat så mycket, att man kan skönja icke blott vissa drag av denna allmogekulturs gestaltning utan också, att den understundom varit både storvulen och välformad.

Vi skola här med ett antal bilder och några därtill fogade förklaringar söka ge en föreställning om det material, som Nordiska museet äger och varav det bästa är utställt i det rum i museet, som Sörmland delar med Närke. Härtill kommer det som måst magasineras, jämte det som berör Sörmland i museets folklivsarkiv. I friluftsavdelningen på Skansen finnes endast en sörmländsk byggnad, nämligen ett svinhus ifrån Sorunda, vilket slag av uthus här varit större och förnämligare byggt än i någon annan svensk landsände.

Landskapets kulturkaraktär.

DEN SVENSKA folkkulturen fördelar sig i två huvudzoner och ett mellanområde, vilket senare i jämförelse med de båda andra är tämligen osjälvständigt och vacklande. Övre Sverige representerar i allmänhet äldre skandinavisk kultur och har bibehållet mycket av primitiv kraft i sitt konstnärliga skapande. Det södra området är genomträngt av kontinentala former, som ofta införts över Danmark. Gränserna mellan dessa båda zoner äro mycket skiftande för olika kulturföreteelser men visa genomgående tendens att förskjutas mot norr. Sörmland är ett av dessa övergångslandskap, som utgjort eller utgör skådeplatsen för denna strid mellan söder och nord. I ett sådant mellanläge ansluter sig allmogekulturen snabbare till högreståndsformer och har svårt att värna sin självständighet. Så har också i allmänhet skett i Sörmland. Endast i Sorunda och Vingåkersbygden, där ett mera självmedvetet bondestånd hållit sig uppe, har bondekulturen ernått en rikare och mera egenartad utbildning. Skillnaden mellan herrgårds- och bondekultur var emellertid långt mindre förr än under 1700- och 1800-talen. Den sörmländska allmogen har bibehållit mycket, som en gång säkerligen varit typiskt för det centrala Sverige, oberoende av ståndsskillnad. Så är till exempel fallet med »parstugan». Det blir mer och mer sannolikt, att denna vår viktigaste bostadstyp har tillkommit just i mälarlandskapen eller i varje fall i det svenska väldets gamla kärnprovinser, vartill väl även Östergötland kan räknas. Därifrån har den så spritt sig åt alla håll och utgör sålunda ett direkt exempel på, hur en kulturform, uppburen av befolkningen i rikets centrum, utstrålat och givit sin prägel åt landet. Den har länge varit typisk för både herrgårdar och bönder. Det är då icke förvånande, att den bibehållits så väl i Sörmland. Icke i någon annan mellansvensk bygd kvarlever den så starkt och i så ålderdomliga former som här. Den gamla, låga envåningstypen finnes representerad i alla socknar men mest i häradena utmed Östersjön. Ett annat ålderdomligt drag utgöra där också de många småstugorna med gavelingång och svalen inbyggd till förstu, vilka annars äro mycket ovanliga numera. I de inre delarna av Sörmland, delvis också på Södertörn, har man oftare övergått till tvåvåningshus, en tendens, som dock knappast gjorde sig gällande förrän vid 1800-talets början.

Gårdstyperna i Sörmland äro huvudsakligen av tre slag: centralsvenska, mellansvenska och götiska[1]. De förekomma omblandade med varandra, men man skönjer överallt, att den centralsvenska förr varit vanligare än nu. Den förekommer också i Uppland, Västmanland och Närke och utgör ett exempel på dessa äldre nordsvenska typer, som hålla på att vika tillbaka.

[1] Jfr författarens arbete »Skultuna bruks historia», del I, samt »Svenska gårdstyper» i Rig, 1919 och »Svensk byggnadskultur och dess geografi» i Ymer, 1922.

Ett annat sådant drag är den gamla svenska hustypen med kök och vardagsstuga kombinerade i ett rum. Den präglar nordöstra delen av landskapet. Sydväst om en linje, som kan dragas över landskapet, ungefär från Oxelösund till Arboga, påträffar man ofta götiska hustyper och eldstadsformer. Kammaren är här vanligen ombildad till kök. Nästan lika ofta ligger eldstadens murkomplex mitt i huset, medan det i norr och öster vanligen är placerat vid ytterväggen. Centraltypen har dock öster ut — särskilt i yngre hus — hunnit längre mot norr och dess nordgräns torde närmast gå över Trosa — Flen — Arboga. Dessa typer ha invandrat söderifrån både över Närke och Östergötland, ty deras vägar kunna följas på båda sidor om Vättern. Ännu ett götiskt drag möta vi i spiskåpornas uppsvängda form (fig. 4—5) i Oppunda härad, varifrån den även hunnit in i Villåttinge härad ända fram till Malmköping och i östra delen av Jönåkers härad. Typen har invandrat från sydvästra Sverige över Västergötland och Närke. Om således Sörmlands västra delar vanligen uppvisa yngre former, finnas andra, som bättre bibehållit sig i landskapets inre delar. Dit höra loftbodarna med svalgång, vilka i kusthäradena motsvaras av en förkrympt form med enkelt utskott i övervåningen.

I fråga om heminredning är Sörmland närmast besläktat med Östergötland, ehuru sistnämnda landskap sämre bevarat de gamla formerna. I träornamentiken är kanske frändskapen med Uppland tydligare, särskilt i landskapets norra och östra delar. De här meddelade bilderna må i övrigt tala sitt eget språk och torde bättre än ord visa vad vi veta om Sörmlands allmogekonst och vad som kan vara säreget för densamma.

Södermanlands folkdräkter.

Av *Gerda Cederblom.*

UNDER ÄLDRE TIDER ansågo prästerna såsom sin moraliska plikt att ej blott vårda sig om församlingsbornas själar och andliga hälsa, utan även tillse, att deras fårahjord bar den lekamliga utstyrsel, som av socknens äldsta påbjudits och förordnats. Tack vare denna för vår tid främmande uppfattning av prästmännens plikter mot församlingen känna vi genom sockenprotokoll och kyrkliga dokument en hel del om allmogens äldre dräktskick ute i bygderna. Då det gäller Södermanland, stå vi i tacksam förbindelse särskilt till kyrkoherde Marcus Simming, född 1621, kyrkoherde i Vingåker 1674 samt död därstädes 1690. Denne ovanligt framstående prästman nitälskade i hög grad för sockendräkternas bibehållande i oförvanskat skick, och detta trots att han var upplänning, född i Simtuna, efter vilken socken han tagit sitt namn. Att Simming efter sin tidigare lysande karriär såsom teologie professor i Upsala, kyrkoherde i Riddarholmen

och præses vid prästmöte i Upsala mottog posten såsom kyrkoherde i Vingåker, vittnar om vilken ansedd och präktig bygd Vingåker i själva verket var, och man kan lätteligen i kyrkoherdens anteckningar läsa mellan raderna dennes beundran för »then gamble wackre klädedrächten», för vilken han ville göra allt vad göras kunde för att bevara »till evärdeliga tider». — Att även före Simmings tid Vingåkersbonden, såväl »sjelfven» (husfadern) som »sjelfvan» (husmodern), med stolthet burit sin dräkt efter äldre tiders maner, därom vittna en del från medeltiden kvardröjande dräktdelar. Vingåkerskvinnans huvudbonad, kappa, pungtross och brudbälte äro exempelvis medeltida reminiscenser, och österåkerskvinnornas sällsynt vackra huvudbonad äger ett starkt släkttycke med dylika burna under 1500-talet. Men i Vingåker liksom annorstädes uppträdde tid efter annan nyhetsmakare, mot vilka det gällde att skydda sig, vilket Vingåkersfolket även gjorde. Härom vittna sockenprotokoll från 1693, 1755 och 1769. Och det är kraftord som däri uttalas. År 1693 fattades enhälligt beslut, »at alle af bondeståndet förblifva vid Wingåkers gambla dräckt, warande ingalunda tillåteligt, at någon brudgumme af samma stånd teer sig fram i brudstolen, utan Wingåkers klädebonat, til sidbyxor, fålltröyor, Wingåkers mössor eller höga hattar. Manfolkens hufvudbonad skal wara öfveralt som den fordom och här til dags i bruk warit hafver, hatten med hög kull, mössan trinn och af utterskinn. Smala skoklackar, som af unge drängar nyligen med församlingens stora missnöje hafva tagit före att bruka, skola afskaffas och stadiga och alfwarsamma åter upptagas. Och såsom mycken osed i klädedräckten här kommer mehrendels af en part lättsinnige, ostadige, wispsinte och högfärdige skräddare och skomakare har hela församlingen til förekommande af sådan osed i kläder, enhälligt för godt och hälsosampt funnit, at Skräddare och Skomakare ingalunda skola fördrista sig til at giöra andra kläder och skor än som kyrkioherden och Församlingens 24 älsta känna för goda och tiänliga. Skulle Ämbetsmännen annorlunda göra, så hafva the icke allenast ingen macht at therföre fordra någon betalning, utan och skola af kyrkioherden och församlingens äldste i sochnestugan alfwarligen tiltalas och näpsas. Stå the inte til at rådas, utan fara fort til at således förföra församlingen så skole the för Borgmestare och Råd i staden angifwas, beklagas, och af socknen ej vidare förswaras».

I en annan paragraf gällande de unga flickorna heter det: »Til at skillia en ogift pijga ifrån en gift hustru, är beslutit at pigorna bära band, som hängia neder wid öronen ifrån hufvudklädet, som alt hafver warit brukeligit och thet icke allenast i kyrkian, utan ock hemma i husen och på wägarna».

Huru strängt man än höll på de gamla dräkternas bibehållande, ser man dock, att tidsmoderna i någon mån påverkat dräkten. År 1693 talas om, att de unga bonddrängarna börjat bruka för smala skoklackar, vilka måste avskaffas samt »stadiga och alfwarsamma» åter tagas i bruk. Men 1769 är uppfattningen en annan. Man vill nu stäcka oseden att använda alltför breda klackar och på sockenstämma stadgas »att den som gick till kyrkan med

bredare skoklackar än efter gammalt bruk vanliga äro, skulle till kyrkan böta 3 daler kopparmynt». Sedermera förändras tidens uppfattning. Franska revolutionens jämlikhetsläror vinna utbredning inom hela Europa och omfatta även klädedräkten. Och då på 1840-talet i Vingåker förslag väcktes om plikt för överträdelse av stadgat dräktskick, förklarades att tidsandan var sådan, att dylikt ej gärna kunde ifrågasättas. Härmed följde dock ej, att Vingåkersbygdens sockendräkter från och med detta årtionde bortlades. De vackra, färgrika dräkter, som av generation efter generation burits, voro alltjämt sockenborna kära. Då konstnären J. W. Wallander på 1850 och 1860-talen vistades på Säfstaholm och där gjorde vittomfattande dräktstudier, synes sockendräkterna ännu allmänt ha burits. På 1870-talet däremot, då Artur Hazelius började sitt insamlingsarbete, voro nog en stor del av sockendräkterna skrinlagda såsom dyrbara minnen från en förgången tid. Och Vingåkersbygden blev för Nordiska Museets skapare ett av de första och mest givande arbetsfälten. Ehuru alltså dräkterna vid nämnda tidpunkt till stor del voro bortlagda, var dräktritualen dock i friskt minne, så att egentligen ingen tvekan råder om huru Vingåkers och Österåkers dräkter, burna vid skilda tillfällen, tett sig under det sista århundrade de varit i bruk. Nordiska Museet äger en serie fullständiga Öster- och Vingåkersdräkter, vilka rätt väl belysa det därstädes fordom rådande dräktskicket.

Av Sörmlandsdräkter finnas i Nordiska Museet blott ovannämnda från Vingåkersbygden samt ett par dräkter från Sorunda. Att sockendräkter även burits å en del andra håll inom Södermanland känner man emellertid genom litteraturen. Dybeck har i sitt arbete »Mälarens öar» återgivit en man och en kvinna från Jäders socken (fig. 56) och meddelar även att »det är af någon sagdt att ännu i medlet av 1700-talet en egen folkdräkt varit gängse i Helgarö, Fogdö och Wansö». Dessa sockendräkter skulle enligt Dybecks sagesman varit »enahanda» med de å fig. 56 återgivna från Jäders socken. Uppgiften bör dock tagas med försiktighet. Att befolkningen inom fyra socknar skulle burit samma slags dräkt strider mot allmän svensk vedertagen allmogesed. Man skulle av dräkten se vem man mötte ute på vägarna både då det gällde man och kvinna, och vad beträffar de ogifta kvinnorna, måste olikheterna mellan sockendräkterna särskilt framhävas, så att en utsocknes ej till äventyrs skulle frestas gilja till den unga flickan.

Även från Mörkö socken finnes en mans- och en kvinnodräkt avbildad. De återfinnas i C. U. Ekströms »Beskrivning över Mörkö socken», utgiven 1828. Kvinnodräkten består av en stor, hög bindmössa, lång blå tröja, vitt halskläde och bredrandig kjol av det slag, som på sina håll av allmogen benämnes regnbågakjol, vitt förkläde samt röda strumpor med vita kilar. Mannens dräkt liknar närmast den borgerliga från 1700-talets mitt. »Denna enkla dräkt» skriver kyrkoherden »som förr skiljt denna Församlings innevånare från andra, synes dock snart ej mera. Senare tiders fåfänga utplånar även härutinnan alla spår efter forntidens enfald».

1. STUGA

Broby, Helgona socken, Rönö härad.

2. LOFTBOD MED SVALGÅNG

Lundsjö, Floda socken, Oppunda härad.

Stuga.

Broby, Helgona socken, Rönö härad. Fig. 1.

DENNA LÅGA, enkla bondstuga är ursprungligen den ledande, klassiska formen för ett svenskt boningshus. Ingen är mera svensk, ingen har spelat en större roll i folkets liv. Ännu under 1600-talets förra hälft plägade herrgårdarna i Sörmland alltsomoftast vara utrustade med huvudbyggnad av detta slag. Under detta och följande århundrade var denna typ karaktäristisk för stora och medelstora bondgårdar, men detta har med säkerhet varit fallet långt förut. Typen är mycket gammal. Beträffande dess tillkomst se fig. 4—6. Väggarna äro låga och av liggtimmer. Taket är täckt med tegel, som lagts på en äldre täckning av torv. Vindskidorna äro breda, takfotsbräderna äro utskurna i underkanten. Bredvid förstutrappan är nedgång till källaren.

Envåningshus i denna form äro numera icke vanliga, men kunna alltjämt påträffas på mindre gårdar och torp i det inre Sörmland och i häradena vid kusten, särskilt i Rönö och Hölebo härader. Södermanlands kustområde visar sig således i detta fall vara mycket ålderdomligt och representerar delvis bättre än Uppland vad som en gång varit typiskt bostadsskick i Sveriges mest centrala bygder.

Loftbod med svalgång.

Lundsjö, Floda Socken, Oppunda härad. Fig. 2—3.

DENNA FRÅN MEDELTIDEN kvarlevande byggnadstyp är så gott som alldeles försvunnen i landskapets östra delar, där den i stället motsvaras av en lägre form med enkelt utskott på långsidan utan svalgång. Samma förhållande råder vanligen i Östsveriges kustslättområden. I det inre Sörmland och de västra häraderna är den dekorativa, högvuxna svalgångsboden däremot ej ännu ovanlig. Normalt består den av två rum i vardera våningen, men även enrumsbodar förekomma. Ett enda fall med 3 våningar är känt från en herrgård i Väster Rekarne härad. Så stora komplex som den här avbildade möter man endast sällan. Mittpartiet i bottenvåningen upptages av ett lider, som troligen en gång varit portgång. Övervåningens utrymmen ha nyttjats till klädbodar och sommarkamrar för ungdomen. Svalgångarna vätte alltid in emot gårdsplanen, som ju ofta var kringbyggd. Dessa byggnader skänkte gårdarna ett drag av storvulenhet och lyftning.

3. GAVELFASAD AV LOFTBOD

Lundsjö, Floda socken.

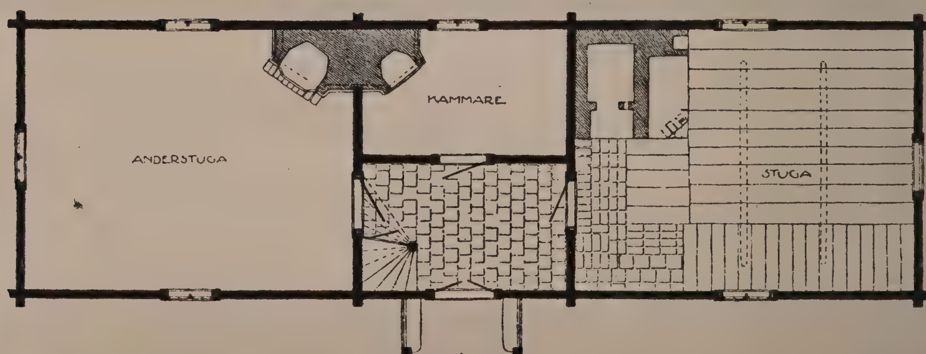
4. TVÄRSEKTION AV STUGA

Väster-Talja, Mellösa s:n,
Villåttinge hd.

5. LÄNGDSEKTION AV STUGA

Väster-Talja, Mellösa socken, Villåttinge härad.

6. PLAN AV PARSTUGA

Åbro, Vagnhärads socken, Hölebo härad. Daterad 1758.

Kroppåsstuga.

Väster-Talja, Mellösa socken, Villåttinge härad. Fig. 4. o. 5.

Denna byggnad är liksom den på fig. 1 en så kallad parstuga, ehuru i något mera ursprunglig form. Typen har tillkommit genom sammanväxt vid mitten av två, ursprungligen självständiga hus med öppna gavelsvalar. Skarven är i detta fall fullt synlig och markeras ytterligare av att den ena delen är lägre än den andra. Detta beror givetvis på att de ej byggts samtidigt. Man omsatte så småningom ett dylikt hus genom att växelvis bygga om den ena eller andra delen. De båda ursprungliga stugorna återfinnas alltjämt som byggnadens huvudrum: en stor stuga åt vardera ändan. Den ena kallas vardagsstuga, instuga eller kök, den andra gäststuga, anderstuga eller sal. I mitten är en förstu, som i detta fall bildar en gång tvärs igenom huset och har dörrar åt vardera långsidan. I så ålderdomligt skick träffar man endast sällan våra parstugor. De ha nämligen i allmänhet en mellankammare avbalkad i förstun. Vardagsstugan har bakugn, gäststugan har en öppen hörnspis. Taket uppbäres av en ryggås eller »kroppås» (därav benämningen kroppåsstuga) samt två sidoåsar. Mellan dessa senare finnes ett litet plant mellantak. Mellan långväggarna och sidoåsarna löpa sparrar, varpå längsgående bräder spikats. Därpå följer ytterligare ett brädlager, varpå näver och torv och ytterst — såsom en yngre tillsats — tegel. Skorstenarna äro höga och vitmenade. Spiskåporna äro på västsörmländskt sätt uppsvängda.

Stuga.

Åbro, Vagnhärads socken. Hölebo härad. Fig. 6—8.

Denna parstuga är daterad år 1758 och torde kunna räknas såsom en av de präktigaste och mest välproportionerade i sitt slag i hela Södermanland. Till sin stomme överensstämmer den helt med de parstugor vi förut lärt känna, men den har påbyggts med några stockvarv och har på så sätt fått en vindsvåning. Den vackra förstukvisten är enastående i landskapet. Interiören framgår av fig. 14. — Fig. 8 visar stugans baksida. Även denna fasad äger utpräglade arkitektoniska förtjänster med sina höga timmerväggar, sina välproportionerade fönster och sina höga, pittoreska skorstenar.

7. PARSTUGA

Åbro, Vagnhärads socken, Hölebo härad. Daterad 1758. Framsidan.

8. PARSTUGA

Åbro, Vagnhärads socken, Hölebo härad. Daterad 1758. Baksidan.

9. STUGA MED BOD

Fullbro n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad. Byggd 1829.

10. TVILLINGSTUGA

Finnunge, V. Vingåkers socken, Oppunda härad.

Stuga.

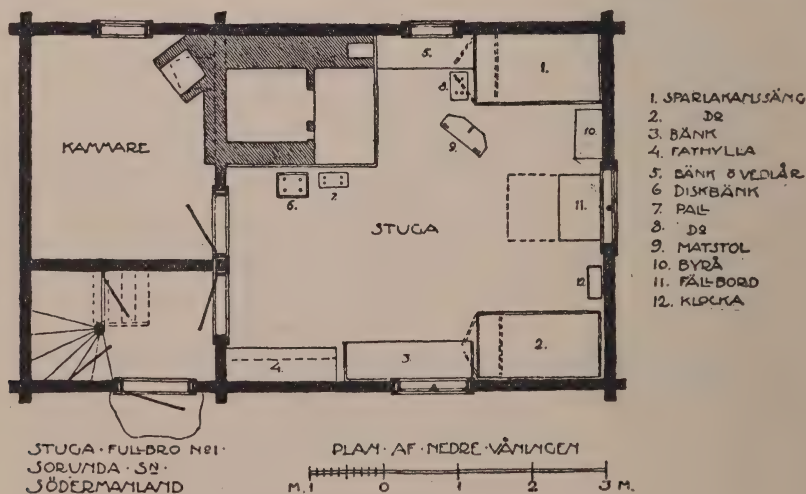
Fullbro n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad.
Uppförd 1829. Fig. 9, 11—13.

BONDGÅRDARNA i Sorunda socken höra till de bäst bebyggda i hela Södermanland. Oftare än annars i kustområdet har man gått ifrån den låga formen och byggt hus i två våningar, en tendens, som torde ha blivit vanlig först efter 1800-talets ingång. Jämte parstugor förekomma enkla stugor av så kallad moratyp, där gäststugan eller rummet på ena sidan om förstun saknas. Detta är fallet i denna byggnad, där gäststugans plats intages av en med huset helt sammanbyggd bod. Dess plan framgår av fig. 11. Jämför också fig. 12, 13, och 15. I övervåningen är en sal med väggfasta bänkar.

Stuga.

Finnunge, Västra Vingåkers socken, Oppunda härad. Fig. 10.

EHURU BYGGNADSKULTUREN i Vingåkersbygden icke kan mäta sig med den i Sorunda och onekligen är blygsammare än vad folkdräkternas och högtidsbrukens festliga karaktär skulle komma en att vänta, äger den dock vissa arkitektoniska värden och har mången gång ett stort intresse. Byggnaden på bilden är en så kallad tvillingstuga, bestående av två sammanbyggda, symmetriskt lagda enkelstugor med var sin ingång. De båda

11. PLAN AV STUGA OCH MÖBLERING

Fullbro n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad.
Byggd 1829.

stugorna ha bebotts av var sin familj. Typen är tillkommen genom gårdens delning mellan två ägare och har sannolikt föregåtts av en parstuga. Observera de prydliga fönstren, de profilerade vindskidorna och de höga skorstenarna med sin betäckning av tegelpannor. Det är denna uppdelning mellan flera familjer, som förklarar, att så många gårdar i orten ståta med väldiga byggnadskomplex.

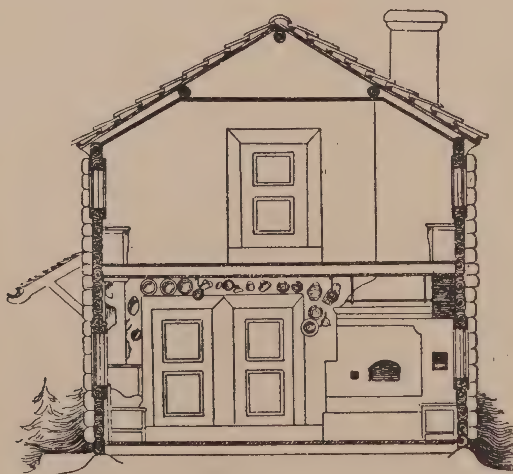
Interiör av vardagsstuga.

Åbro, Vagnhärads socken, Hölebo härad.
Daterad 1758. Fig. 14.

ENDAST SPISELN och dess närmaste omgivning är synlig på bilden. Denna, som är placerad i inre hörnet invid förstuväggen, består av ett dubbelkomplex, vars främre del utgöres av en öppen kokhärd, medan bakugnen med sitt framparti, den så kallade gruvan, ligger innanför och intill förstuväggen. Jämför planen fig. 6. Denna eldstadstyp saknas annars helt och hållet i mälarlandskapen, där bakugnen så gott som alltid mynnar direkt ut i härden, såsom figur 11 visar. Typisk för östra och norra Sörmland är däremot den raka, horisontella murkåpan. Golvet närmast ugnen är stenlagt. Jämför fig. 6—8.

12. TVÄRSEKTION AV STUGA
Fullbro n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad.

13. TVÄRSEKTION AV STUGA
Fullbro, n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad.

14. INTERIÖR AV VARDAGSSTUGA

Åbro, Vagnhärads socken, Hölebo härad. Daterad 1758.

15. INTERIÖR AV VARDAGSSTUGA

Fullbro n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad.

Interiör av vardagsstuga.

Fullbro n:r 1, Sorunda socken, Sotholms härad. Fig. 12, 13 och 15.

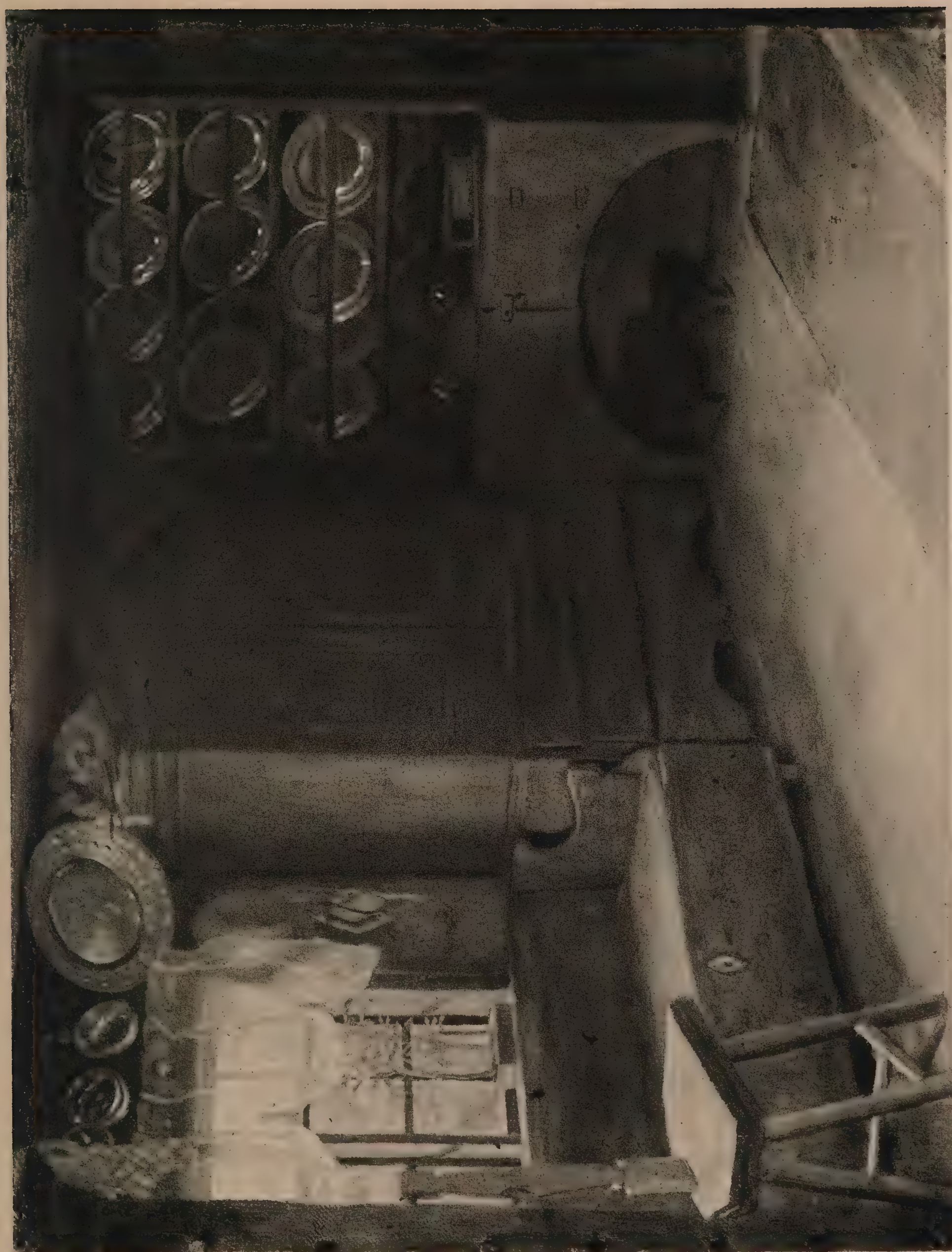
En så väl bevarad stuguinteriör som denna möter man icke annorstädes i bygderna kring Mälaren.

Sorundahemmen ha varit de bäst utrustade och mest traditionstrogna i hela Södermanland. Möbelplaceringen framgår bäst genom jämförelse med planen fig. 11. Fröken Julia Kiellman-Göransson har till Nordiska Museets arkiv lämnat en skildring av de gamla hemmen i socknen, varur följande utdrag må göras: »På ömse sidor om gavelfönstret stodo de båda, ända till taket gående sparlakanssängarna med inbyggda skåp vid fotändan, där kära far förvarade sitt förråd av brännvin. På framsidan voro sängarna försedda med blå eller röda, vitrutiga förhängen. Under gavelfönstret stod en väggfast bänk, kallad högbänken, kära fars plats, men som senare ersattes av en liggsoffa av trä. Under ett av de andra fönstren stod ett fällbord, omgivet av bänkar, där husets folk intog sina måltider. Ett par armstolar, två till tre stolar med ryggstöd, ett hörnskåp, ett dalkarlsur, ett runt bord, som fälldes ihop och ett par pallar fulländade möbleringen. Alla dessa möbler voro målade ljusblå eller ljusgröna med bjärta girlander av rosor, pioner, tulpaner eller förgätmigej samt ägarens initialer och årtal, då de förfärdigats». Denna beskrivning avviker delvis från vad här meddelade bilder visa. Bänken vid gavelfönstret representerar sålunda ett äldre skede än fällbordet på fig. 15., men då soffan under fönstret på långsidan utbytts mot ett matbord är detta å andra sidan ett yngre drag. Ett sådant är också chiffonieren mellan sängen och bordet, vilken efterträtt en äldre karmstol på samma plats. Jämför fig. 9, 11—13. Ute på golvet i detta hem ses också en vändstol, som i vardagslag nyttjades som matbord.

Interiör av vardagsstuga.

Sorunda socken. Sotholms härad. Fig. 16.

Bilden visar stuguhörnet mellan förstudörren och långväggen och kompletterar sålunda föregående bild. I den förut citerade Sorundabeskrivningen heter det: »Mitt emot spiseln på andra sidan ingångsdörren fanns en fristående hylla, som nådde upp till taket, fullsatt med husets förråd av tenntallrikar, skålar och fat och därunder två eller tre stora koppar-

16. INTERIÖR AV VARDAGSSTUGA

Sorunda socken, Sotholms härad.

kittlar. Hur det än kunde vara med renligheten i övrigt, borde dock tennhyllan alltid hållas blank.» Skänkskåpet invid hyllan är ursprungligen en fördubbling av denna, fastän i helt annan gestalt. Soffan under fönstret mötte vi redan på föregående bild. Målning av A. J. G. Virgin (1831—1876).

Takmålning.

Norr Enby, Sorunda socken, Sotholms härad. Dat. 1750. Fig. 17.

TYDLIGARE än kanske något annat ger denna takdekoration en föreställning om de gamla sorundahemmens rangställning inom landskapets allmogekultur. Det är nu placerat i en sal i övra våningen men synes ha blivit flyttat till denna plats. Man skulle till exempel annars ha kunnat vänta, att även sparrarna varit dekorerade. Sannolikt har taket förut suttit i gårdens gäststuga, men då denna försvann och senare ersattes med en sal i övervåningen, följde taket med dit. Hur en dylik övre sal brukat vara anordnad, ses av figur 12 och 13. Dekorationen har utpräglad barockkaraktär. Några motsvarigheter finnas icke i andra socknar, men säkerligen har en dylik ornering på vitlimmad grund förekommit här och där i landskapet, om också i enklare gestalt. Denna tradition går tydligen långt tillbaka och har sannolikt direkt samband med på liknande sätt utförda målningar i en del sörmländska herrgårdsbyggnader från 1600-talet samt i kungsstugan i Örebro, liksom också i Stockholm. Inom allmogekonsten finnas motsvarigheter endast i övre Svealand och i Norrland.

Karmstol.

Malmtorp, Sorunda socken, Sotholms härad. Fig. 18.

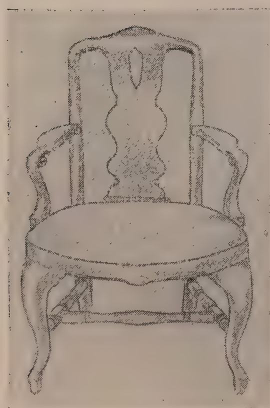

Fig. 18.

NÄSTAN I ALLA Sorundastugor funnos karmstolar och den här avbildade stolen synes hava varit typisk för mera välsituerade hem. Den tillhör övergångstiden mellan barock och rokoko. Denna möbel är således icke någon speciell högreståndssak, utan sådana ting förekommo också i storbondegårdarna.

Sitsen är klädd med tyg och stommen blåmålad. Både tyg och målning äro från senare tid. — H. 94 cm. Inv. n:r 84,918.

17. TAKMÅLNING

Norr Enby, Sorunda socken, Sotholms härad. Daterad 1750.

Sparlakanssäng.

Över-Söderby, Sorunda socken, Sotholms härad. Fig. 19.

I NORDISKA MUSEET finnes en enda sörmländsk sparlakanssäng av samma slag som på fig. 15 och även denna är betecknande nog från Sorunda. Sängstommen är helbyggd och fri från väggen, men överredet är delvis väggfast. Bottenfärgen är ljusblå, men har tillkommet genom ommålning. Den var ursprungligen blågrön med röda speglar och lister. Speglarnas nuvarande dekoration är ej heller ursprunglig. Skåpet på gaveln upptager endast överstycket, vadan sängen räcker ända fram till gaveln. — Inv. n:r 105,268. H. 94 cm. L. 182 cm.

Golvursfoder.

Västra Vingåker, Oppunda härad. Fig. 20.

KLOCKSKÅPETS form och en detalj som de spiralvridna pilastrarna vid huvens sidor antyda, att fodret kan ha tillkommit under 1700-talets förra hälft. Målningen är däremot yngre och torde möjligen härröra från 1800-talets början. Denna målning är helt originell och har inga motsvarigheter i Sörmland. Man är benägen att tillskriva den någon dalkarl, ehuru likheten med dalmålarnas alster blott är av allmän art. Den egenartade molnlika marmoreringen, som är mycket verkningsfull, har icke brukats av någon hittills känd dalamästare. Färgerna äro blågrönt, rödbrunt och vitt. — H. 205 cm.

Soffa.

Över-Söderby, Sorunda socken, Sotholms härad. Fig. 21.

DETTA ÄR EN soffa av den typ, som plägade ha sin plats under något av fönstren på vardagsstugans långsidor, såsom framgår av fig. 11 och fig. 16. Den är av fur och är målad i rödbrunt och ljusgrått år 1855, vilket årtal möjligen också anger tillverkningsåret. Det är en liggsoffa med utdrag och fäll-lock. En eller flera sådana möbler funnos i varje bondgård under 1800-talet, men typen är mycket äldre. — Inv. n:r 105,264. L. 169 cm.

19. SPARLAKANSSÄNG

Över-Söderby, Sorunda socken, Sotholms härad.

20. GOLVURSFODER

V. Vingåker, Oppunda hd.

21. SOFFA

Över-Söderby, Sorunda socken, Sotholms härad.

Bokhylla.

Skuggbol under Stora Djulö, Stora Malms socken, Oppunda härad. Fig. 22.

I FLERTALET svenska landskap ha bönderna nyttjat ett slags vägghyllor, vanligen kallade tavletter, vilka bruka vara dekorativt utstyrda. På dem lade man upp böcker eller småsaker av olika slag. I Södermanland synes dessa möbler ha varit relativt sällsynta, åtminstone rikare ornerade sådana (jämför dock fig. 29). Formen synes vara lånad ifrån något hängskåp och härstammar från 1700-talet. Målningen påminner något om Vingåkersbygdens fästmöskrin. Färgerna äro: blågrön botten med blomstermålning i rött, vitt och mörkgrönt. — Inv. n:r 57,480. H. 69 cm.

Hängskåp.

Fullbro i Sorunda socken, Sotholms härad. Daterat 1796. Fig. 23.

MINDRE HÄNGSKÅP av detta slag ha varit ganska vanliga i Sörmlands bondehem, särskilt i Sorunda. Vanligen ha de dock enkel rak form. Målningen är typisk dalsk, och är sannolikt utförd av någon målare från Leksand. Det är av stort intresse att så långt söderut kunna påvisa dalamålning av detta slag. Längre söderut saknas i allmänhet varje spår av dalkarlarnas målarkonst. Färgerna äro: brun botten med ådring, speglar röda med dekor (våtmålning) i svart, vitt och mörkgrönt. — Inv. n:r 84,898. H. 60 cm.

Vändbänk.

Västra Vingåker, Oppunda härad. Fig. 24.

VÄNDBÄNKEN har sitt namn därav, att ryggstödet, som ledar mot i sitsen infällda stolpar, kan slås över från den ena sidan till den andra. Typen är av medeltida ursprung, men de exemplar, som bevarats i Sörmland, äro alla mycket yngre och torde i allmänhet härröra från 1700- och 1800-talen.

22. BOKHYLLA

Stora Malms socken, Oppunda härad.

23. HÄNGSKÅP

Sorunda socken, Sotholms härad. Daterat 1796.

24. VÄNDBÄNK

V. Vingåkers socken, Oppunda härad.

I Nordiska museet finnas flera sörmländska vändbänkar, alla från Sorunda eller V. Vingåker. De torde i allmänhet ha nyttjats som »försäten» framför bordet, men i sin beskrivning över V. Vingåker uppger N. Aug. Lundgren 1873, att man på sina håll istället för soffor nyttjade »bänkar, försedda med ryggstöd, vilka för nätterna omvändas mot väggen för att nyttjas till sängplats». Sannolikt avses härmed vändbänkar, ehuru författaren uttalar sig något oklart om proceduren med ryggstödet. Målningen som varit röd, är mycket bortnött. — Inv. n:r 75,279. L. 125 cm.

Fästpigeskrin.

Västra Vingåkers socken, Oppunda härad. Dat. 1785. Fig. 25.

Brokigt målade »fästpigeskrin» av den form, som framgår av denna och följande bild, äro i hög grad karaktäristiska för V. Vingåker. Såsom redan framgår av namnet, voro dessa fästmansgåvor. Benämningen »friareskrin» synes också ha förekommit. I detta lades psalmbok, silkedukar, hängband, handskar, luktvatten, konfekt, ringar och dylika mindre persedlar, som ingingo i »begåvningen». Skrin eller kistor ha nyttjats för liknande ändamål så gott som i hela landet, men ingenstädes ha de erhållit en så enhetlig bygdetyp som här. Vanligen ha de pulpetform. Från omkring år 1800 äro de på lockets översida ofta smyckade med en påsatt, utskuren stjärna. På lockets insida äro årtal och fästmöns initialer anbragta. Locket och sidorna äro utvändigt översållade med rosmålning. Dessa skrin tillhöra tiden från omkring 1785—1830. Det äldsta kända avbildas här och är invändigt märkt J. P. D. 1785. Bottenfärgen är vit. Orneringen består av glesa blomsterstänglar i rött, gult och blågrönt med kantbårder av lätta penseltryck i rött. Framsidan är grövre med stiliserade rosor, omgivna av bladrosetter. Skrinet är invändigt försett med lådor. — Inv. n:r 51,683. L. 29 cm.

Fästpigeskrin.

Västra Vingåker, Oppunda härad. Daterat 1819. Fig. 26.

Dekorationen på detta skrin är typisk för en mästare, som arbetat i Vingåker omkring 1820 och det avbildade skrinet är bland hans första kända verk. Blommor och blad äro starkt stiliserade och utförda i ett ori-

25. FÄSTPIGESKRIN

V. Vingåkers socken, Oppunda härad. Daterat 1785.

26. FÄSTPIGESKRIN

V. Vingåkers socken, Oppunda härad. Daterat 1819.

ginellt maner med bred undermålning och därpå anbragt yvig streckteckning, som visserligen är schwungfull men dock ganska orolig. Bottenfärgen är ljusblå och oljefärgen är tjockare än under 1700-talet. En dylik omvandling under 1800-talet ur barockens och rokokons naturalistiska blomsterstil kan iakttagas i många svenska bygder, ehuru skiftande efter olika skolor. Under 1800-talets första årtionde synes en annan mästare ha varit verksam, vars stil står mitt emellan här avbildade målningstyper. Vanligen äro hans skrin översållade med rosor och andra blomster, nästan som om de vore klädda med tapeter eller kattun. Dessa blommor ha ännu kvar ganska mycken naturalism och framträda mot blågrön botten. Flertalet vingåkersskrin tillhöra dessa huvudmästare eller skolor, vilka avlösa varandra under den ovan angivna korta tidrymden av omkring 45 år. Ett och annat har också förirrat sig till grannsocknarna. Det avbildade skrinet är målat i ljusblått med dekor i rött, vitt, gult och blåsvart. — Inv. n:r 426. Br. 30 cm.

Selbåge.

Sorunda socken, Sotholms härad. Fig. 27.

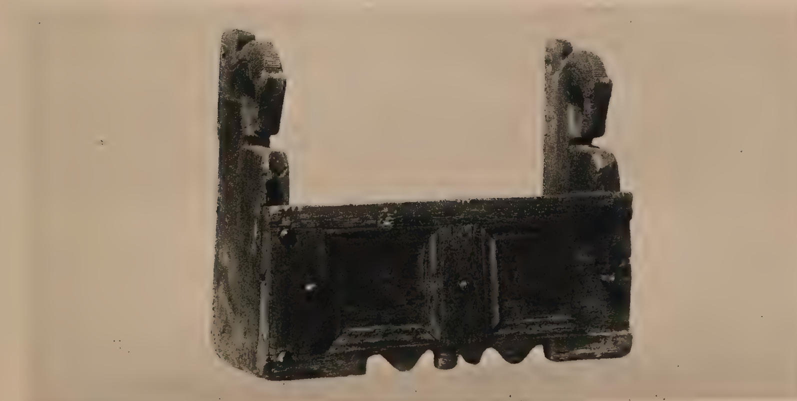
BLAND NORDISKA MUSEETS sörmländska selbågar intager denna och fig. 28 en särställning genom sin ornering. Motivet på sorundabågen är ytterst ålderdomligt och har direkta motsvarigheter endast i övre Sverige och i Norge. Människofiguren i mitten torde ursprungligen vara Daniel i lejongropen. Denna tolkning framgår genom jämförelse exempelvis med liknande figurframställningar från södra Frankrike under folkvandringstiden. Tänkbart är dock, att även detta är en omtolkning av äldre motiv. I stället för lejon möter man här hästfigurer men i en form, som uppstått genom korsning med det på selbågarna vanliga ormmotivet. Även ormhuvudena ha hästform. En dylik växling mellan drak- eller ormhuvud och hästhuvud är mycket vanlig inom hela det germanska området och är en återspegling av att hästen där haft sakral karaktär. Till belysning av motivets förekomst i Sörmland må här hänvisas till figur 29 och figur 41. Jämför ljusstaken, omnämnd å sid. 60. Av björk. Grön och ljusröd. — Inv. n:r 116,206. Br. 28 cm.

27. SELBÅGE
Sorunda socken, Sotholms härad.

28. SELBÅGE
Vadsbro socken, Oppunda härad. Daterad 1646.

29. BIBELHYLLA
Fogdö socken, Åkers härad.

Selbåge.

Vadsbro socken, Oppunda härad. Daterad 1646. Fig. 28.

DENNA SELBÅGE, som är det äldsta daterade föremål, som Nordiska museet äger från Södermanland, erinrar mycket om Roslagens selbågstyper. Motivet återgår sannolikt på en ursprungsform av samma slag som föregående, men har genomgått en för primitiv konst karaktäristisk mångdubbling. Av björk. Spår av äldre målning i rött och grönt, senare gult, svart och guld. Den är märkt »E. E.» »1646» och »IRVPA». — Inv. n:r 54,423. Br. 30 cm.

Bibelhylla.

Fogdö socken, Åkers härad. Fig. 29.

MÖBELDEKORATIONEN i Sörmland står vanligen i direkt beroende av nya tidens allmänna stilströmningar. Härifrån utgör denna hylla ett bestämt undantag genom användning av det rent folkliga hästmotivet, om vilkets betydelse redan talats i anslutning till fig. 27. På framsidan är årtalet 1675 inristat i senare tid. Av fur. — Gåva av studeranden Otto Söderbom i Uppsala, 1875. Inv. n:r 6,387. H. 29 cm.

Selbåge.

Lövnäs, Barva socken, Öster-Rekarne härad. Fig. 30.

SELBÅGAR med ändarna utlöpande i ormslingor äro särskilt typiska för Götaland och angränsande delar av Svealand och ha också varit vanliga i Sörmland. Karaktäristisk för landskapet är vidare den stiliserade reliefornering. Kronan, som sannolikt är ett omformat växtmotiv, återfinnes också på en i museet befintlig selbåge från Nyköpingstrakten. De svarvade partierna på toppknappen och kläppskaften tillhöra endast relativt unga former. Färger: mossgrönt och rött. — Gåva av fröken Ulla Celsing, Stockholm, 1917. Inv. n:r 131,586. Br. 46 cm.

Selbåge.

Öja socken, Väster-Rekarne härad. Fig. 31.

I ALLMÄNHET uppträda selbågarna i Sörmland i yngre gestalt med de äldre djurformerna ombildade till växtslingor, akantusrankor eller blomsterornament. Denna selbåge visar tydlig påverkan av rokokon, och i anslutning därtill ha de båda originella blomkronorna tillkommit, något som kanske kan räknas som karaktäristiskt för Sörmland. Det smidda toppornamentet har nära motsvarigheter norr om Mälaren. Av björk. Målning avnött. Har varit mossgrön och röd. — Inv. n:r 58,519. Br. 51 cm.

Selbåge.

V. Vingåkers socken, Oppunda härad. Fig. 32.

ORMMOTIVET uppträder här i ny gestalt, i delfinform. Säkerligen beror detta på herrgårdsinflytande. Motivet har varit omtyckt ända sedan renässansen. Ett annat exempel härrör från Öja socken i Väster-Rekarne härad. Motsvarigheter finnas också på andra håll, till exempel i Dalarna, Västergötland och på Öland. Färg: blågrön och grå. — Inv. n:r 270. Br. 59 cm.

Bogträn (lokor).

Ornö kapellförsamling, Sotholms härad. Fig. 33.

SAMMA TENDENS att göra hästmunderingen dekorativ, som vi mött på selbågarna, återfinnes på lokorna. Motiven äro dock i allmänhet betydligt yngre. Spetsarna äro vanligen snidade i form av fågelhuvuden, helst i örngestalt. Detta motiv nyttjades redan under renässansen i stora delar av Europa, särskilt på slädar och fordon, sannolikt emedan man ville efterlikna dessa djur i hastighet. Utsmyckningen i övrigt består av en akantusranka i relief i direkt anslutning till barocken. Lokor av detta slag synas icke ha varit ovanliga i landskapet. Detta par har haft röd färg men sedan målats om. Testamentarisk gåva av friherre Eman. Cederström på Krusenberg. — Inv. n:r 136,449. L. 67 cm.

30. SELBÅGE
Barva socken, Öster-Rekarne härad.

31. SELBÅGE
Öja socken, Väster-Rekarne härad.

32. SELBÅGE
V. Vingåkers socken, Oppunda härad.

Bogträn.

Toresunds socken, Selebo härad. Fig. 34.

DESSA LOKOR skilja sig från de föregående blott genom att relieforneringen här är utförd i rokoko, något som varit ganska vanligt i Sörmland. Sedan man övergivit denna stilform, sinade snidartraditionen ut och de lokor, som därefter tillverkades, äro i allmänhet mycket blygsamt ornerade. Färgen på de här avbildade var förr blågrön och röd, nu brun. — Gåva av handl. J. A. Kellgren, Stallarholmen. Inv. n:r 58,124, L. 69 cm.

Linfäste (rockblad).

Södertäljetrakten. Fig. 35.

PLANA LINFÄSTEN av detta eller liknande slag anträffas i allmänhet blott i Sörmlands kusttrakter. Ett enda exemplar har dock förirrat sig så långt in i landet som till Åkers härad, fig. 36. Typen tillhör Sveriges ostkust och är utbredd ifrån Norrbotten ända ner i Kalmar län. Den har invandrat till oss österifrån. De sörmländska rockbladen erinra nära om dem i Roslagen. De för detta område typiska motiven med sexuddiga stjärnor, hjulkors och hjärtan gå här igen i karvsnitt eller genombrutna mönster. Målningen är hållen i blågrönt, rött och gult. Dessa föremål äro i allmänhet fästmansgåvor. Av björk. — Inv. n:r 51,389. H. 43 cm.

Linfäste.

Åkers socken, Åkers härad. Daterat 1773. Fig. 36.

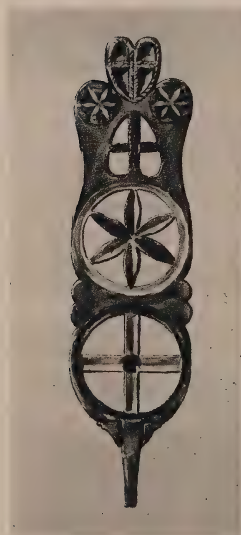
ORNERINGEN på detta linfäste är i flera hänseenden mera primitiv än på det föregående. Det äro målat och märkt »K A D ANO 1773». Sannolikt har det inkommit från kusten. Av björk. — Inv. n:r 76,566. L. 51 cm.

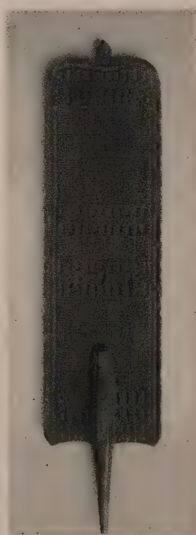
33. BOGTRÄN
Ornö, Sotholms härad.

34. BOGTRÄN
Toresunds socken, Selebo hd.

35. LINFÄSTE
Södertäljetrakten.

36. LINFÄSTE
Åkers socken, Åkers hd.

37. LINFÄSTE
Södertäljetrakten.

Linfäste.

Södertäljetrakten Fig. 37.

När dekorationen såsom i detta fall huvudsakligen består av målning är det ett säkert tecken på att linfästet är relativt sent. Bottenfärgen är blågrön med röda kanter, rosknippan är hållen i ljusrött, vitt och mörkblått. Upptill äro ägarinnans initialer A M D målade i mörkblått. Av björk. — Inv. n:r 51,823. L. 48 cm.

Mangelbräde (kavelbräde).

Västra Vingåkers socken, Oppunda härad.
Daterat 1726. Fig. 38.

Mangelbrädet användes att prässa en underliggande kavel med, varpå linnet blivit lindat. Det är en föregångare till vår tids manglar. De äldsta daterade mangelbrädena i Sverige härröra från 1600-talets början, i Sörmland finnas inga äldre än från 1600-talets slut. De äldre äro oftast ornerade i renässans- eller barockformer, på de yngre intränger folkkonstens gamla orneringsarter, särskilt ristning, karvskärning och kilsnitt. Alla dessa tekniker äro representerade på detta mangelbräde från 1726, vilket är märkt med initialerna AAD, EIS, och säkerligen är en fästmansgåva. Av björk. — Inv. n:r 2,297. L. 74 cm.

Mangelbräde.

Hölö socken, Hölebo härad. Daterat 1749. Fig. 39.

Karvsnittet är här något rikare utbildat, men präglas dock av den vaga, diskreta teknik, som varit vanlig i Sörmland. Det är märkt ANO 1749 A I D. Av björk. — Inv. n:r 93,974. L. 73 cm.

38. MANGELBRÄDE
V. Vingåkers s:n.

39. MANGELBRÄDE
Hölö socken.

40. MANGELBRÄDE
St. Malms s:n.

41. MANGELBRÄDE
V. Vingåkers s:n.

42. SKRIN
Härads socken, Åkers härad.

Mangelbräde.

Katrineholm, Stora Malms socken, Oppunda härad.
Daterat 1779. Fig. 40.

DET ELEGANTA och rika karvsnittet på detta bräde övergår direkt i ristning. Motiven äro mera omväxlande än på de föregående. De korta karvskårorna i rader äro mindre vanliga. Brädet är märkt KLD 1779. Av björk. — Inv. n:r 53,995. L. 74 cm.

Mangelbräde.

Västra Vingåkers socken, Oppunda härad.
Fig. 41.

DEKORATIONEN är här ytterst blygsam men väl anbragt. Av intresse är handtagets hästform, något, som icke varit så ovanligt i Sörmland, men som är mera brukligt längre söderut. Märkt PAS. Av ek med handtag av björk. — Inv. n:r 456. L. 68 cm.

Skrin.

Härads socken, Åkers härad. Fig. 42.

KARVSNITTSORNERINGEN är här betydligt kraftigare och djupare än på mangelbrädena. Den erinrar närmast om liknande ting i Västergötland, men även i Uppland och Östergötland finnas motsvarigheter. Museet äger flera skrin av detta slag från Sörmland. Locket är plant och lika rikt ornerat som sidorna, i andra fall är det svagt kupigt. Av björk. — Inv. n:r 34,034. L. 38 cm.

43. BRÖLLOPSTÅG
Oppunda härad. Akvarell 1837.

44. UPPTÅG ANDRA BRÖLLOPSDAGEN
Oppunda härad. Akvarell 1837.

Bröllopståg.

På väg till kyrkan. Fig. 43.

Akvarell av F. von Dardel 1837.

EHURU KONSTNÄREN icke lämnat någon ortsuppgift, är det av flera skäl sannolikt, att motivet är hämtat från Oppunda härad. Det gäller icke ett bondbröllop i vanlig bemärkelse, ty bruden har tjänat på en herrgård och åtföljes till kyrkan av sitt herrskap. Godsägaren rider i têten vid brudgummens sida och hans maka åker tillsammans med bruden, vars huvudutstyrsel konstnären dock överdrivit. Godsherren har således den plats, som prästen annars plägat intaga och godsfrun brudsätans. Spelmän och »hovriddare» följa med till häst. — Gåva av Överintendenten F. von Dardel 1874. Inv. n:r 3,972.

Upptåg andra bröllopsdagen.

De nygiftas kringfärd bland grannarna. Fig. 44.

Akvarell av F. von Dardel 1837.

DE UPPLYSNINGAR, som finnas från Sörmland om dylika upptåg, svara ej fullständigt till bilden. En kringfärd i bygden för spendering i granngårdarna har dock förekommit ganska allmänt både i Södermanland och Västmanland. N. Aug. Lundgren har i sin Vingåkersbeskrivning följande skildring: »Derpå följande förmiddagar roade sig ungkarlarne och brudgummen med åtskilliga upptåg, såsom att denna senare drogs omkring till granngårdarne på en oskodd kälke, alltid försedd med den oumbärliga brännvinsflaskan för att traktera, och hvarvid han åtföljdes af några, som redo baklänges på oxar, med mera dylikt.» Här nämnes intet om att bruden skulle vara med eller att följet uppträdde maskerat eller att spelmän och fanbärare förekommo. Utklädda figurer ha dock varit ganska vanliga vid bröllop i äldre tid och det torde därför vara mycket sannolikt, att konstnärens skildring överensstämmer med vad som verkligen försiggått vid ett dylikt tillfälle. — Gåva av Överintendenten F. von Dardel 1874. Inv. n:r 3,972.

45. INTERIÖR FRÅN VINGÅKERS SOCKEN

Oljemålning av Per Hilleström.

Interiör.

Vingåkers socken. Fig. 45.

Oljemålning av Per Hilleström.

DÅ DET GÄLLER kunskapen om det svenska folkets dräktskick, har ej någon konstnär i högre grad än Per Hilleström riktat vårt vetande. Hilleströms målningssätt med noga utarbetade detaljer gjorde honom särskilt lämplig som kulturskildrare. Och han var även den förste folklivsskildrare i bild Sverige ägt. Att Per Hilleström livligt skulle tilltalas av Vingåkers vackra och färgrika dräkter förstår man väl. Ej färre än tolv av hans hittills kända målningar behandla motiv från Vingåker.

Den här återgivna målningen visar en stuginteriör, som tyvärr i och för sig är föga tillförlitlig. Konstnären intresserade sig rätt litet för sannfärdighet härutinnan. Dräkterna däremot synas vara fullt riktigt framställda. Att döma av dessa är det högtid i stugan. Kvinnornas »yvaxlakjolar» och pungtrossar ange detta (jämför fig. 61). I förgrunden sitter en man spelande fiol, under det att en fästekvinna med sin utkorade utför någon danstur.

Få sockendräkter ha, såsom tidigare framhållits, genom århundraden förblivit så oförändrade som de från Vingåker. Men en och annan förändring har dock skett. Då Artur Hazelius 1873 reste i Vingåker och där gjorde vittomfattande dräktinköp förvärvades ej något enda förskinn. Detta har dock här som på så många andra håll tillhört mannens högtidsdräkt, men torde försvunnit någon gång under 1800-talets förra hälft. Den på Per Hilleströms målning dansande unge mannen bär som synes förskinn. Även J. W. Wallander har på 1850-talet målat ett par Vingåkersbönder bärande förskinn utanpå långa blå rockar. Wallander har å konstverket satt såsom underskrift: Vingåkers gamla högtidsdräkt.

G. C—m.

46. KVINNOMÖSSA
V. Vingåkers socken.

47. LIV TILL YVAXLAKJOL
Österåkers socken.

48. KVINNOSKO
V. Vingåkers socken.

Dräktdelar från Vingåkers och Österåkers socknar.

Kvinnomössa. Fig. 46. Vingåkerskvinnornas imponerande huvudbonad består dels av ett gofficrerat vitt »huckel», dels av en cylindrisk undermössa av halm, vilkens övre del täckes av ett rött klädesfodral, vars topprundel här återgives. Broderiet å denna röda mössa är typiskt för Vingåker med sitt rätliniga mönster blandat med hjärtan. — Gåva av fröken S. Flack, Stockholm, 1884. Inv. n:r 44,020. Diam. 23 cm.

Liv till yvaxlakjol, Österåkers socken. Fig. 47. Yvaxlakjolarnas broderade korta liv äro i allmänhet mycket vackra och väl arbetade. De inom såväl Österåker som Vingåker med förkärlek använda rätliniga mönstren ha här fått vika för stiliserade växtmotiv, vilket stämmer bättre ihop med de mönstrade sidentyger, varav dessa liv i allmänhet sys. Det här återgivna av gult fasonerat siden är broderat med silke i flera färger. — Inv. n:r 46,835.

Kvinnosko, Vingåkers socken. Fig. 48. Vingåkers och Österåkerskvinnornas högtidsskor äro synnerligen väl arbetade och ej sällan verkligt praktfulla. De tillhöra även fästmannens sedvanliga »begåvning», och äro bland de elegantaste skodon Nordiska museet har att uppvisa. De unga männen ha dock även annorstädes såsom i Toarp, Västergötland, Unnaryd, Småland, och Ingelstad samt Östra Göinge, Skåne, uppvaktat sina utvalda med skor, vilka i sitt slag varit små konstverk.

Den här återgivna Vingåkersskon är av brunt skinn med botten och klack av näver samt undersula av läder. Klacken bär dessutom tre järnspikar, vilka dock med all sannolikhet ej funnits vid gåvans överlämnande utan sedan av sparsamhetsskäl inslagits. Plösen är försedd med utpickerad kant samt hålornament. Mellan näversulan och ovanlädret är en röd saffiansnodd infälld. Broderiet över tån och å bakkappan är utfört med fina läderremmar och linnetråd. Snörbanden äro av sämskskinn med metallskodda ändar. — Gåva av handlanden Olof Larsson i Nyköping 1888. Inv. n:r 58,171. L. 27 cm.

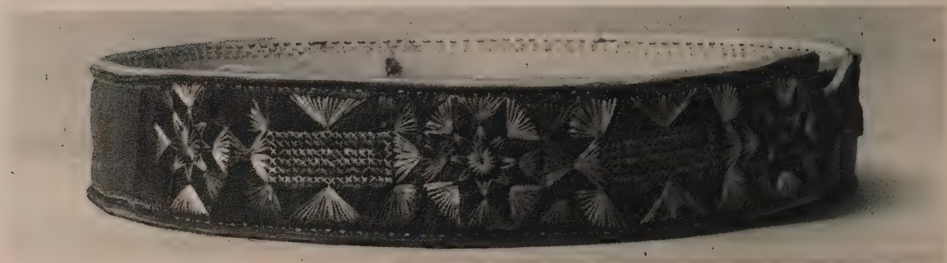
G. C—m.

49. BRUDKRONA
Grödinge socken.

50. BRUDBÄLTE
V. Vingåkers socken.

51. SAFFIANSBÄLTE
V. Vingåkers socken.

52. SPÄNNE TILL BINDTRÖJA
V. Vingåkers socken.

Brudkrona, tröjspänne och högtidsbälten.

FIG. 49 ÅTERGER en ståtlig *brudkrona* av förgyllt silver med facetterade prismor av rött, blått, gult och ofärgat glas. Dylika brudkronor tillhörde ofta kyrkorna och utlånades av desamma till sockenborna vid kyrkvigsel. Hos en och annan storbonde fanns dock egen brudkrona, vilken begagnats släktled efter släktled. Den här återgivna, till vilken hör ett stadigt fodral av koppar, har senast tillhört en kyrkvärd i Bröta by, Grödinge socken. Kronan är emellertid tillverkad i Enköping år 1776. — Inv. n:r 105,927. H. 8,5 cm. Ringens inre diam. 8,5 cm.

Till brudens utstyrsel hörde i allmänhet även, åtminstone inom Södermanlands rikare bygder, ett präktigt förgyllt *silverbälte*, fig. 50. Om ej något dylikt ägdes av fästmannens eller fästmöns familj, ingick detsamma ofta i fästmannens »begåvning». Det här återgivna bältet, är förvärvat från Kåsta by, Västra Vingåkers socken, men bär Norrköpings stadsvapen och årsbokstaven C (= 1761). De högt drivna bucklorna äro fästade å ett underlag av rött kläde. Såsom exempel på huru dylika brudbälten kunna följa generation efter generation må omtalas hurusom på 1840-talet i en gammal förmögen bondesläkt i Vingåker fanns ett brudbälte från 1612. — Inv. n:r 95,161. L. 83 cm. Br. 7,5 cm.

Till den stora högtidsdräkten, »yvaxladräkten», hörde, då silverbältet ej bars, det från Vingåker och Österåker välkända *saffiansbältet* med sina för orten karaktäristiska silkesbroderier i gult, blått och grönt. Även detta ingick jämte rött kläde till yvaxladräkt, handskar, pungtross, psalmbok, silkesduk samt bindtröja i fästmannens begåvning. — Det avbildade bältet, fig. 51, är en gåva av hemmansägaren Olof Olsson i Nytorp 1873 och bär inv. n:r 146. L. 123 cm. Br. 5 cm.

Bindtröjan är ett för Vingåkers och Österåkers högtidsdräkter karaktäristiskt, synnerligen kort ytterplagg; den skall vara just jämnt så lång, att den fullt skyler yvaxladräktens sidenliv. I egenskap av fästmansgåva borde tröjan vara av fint svart kläde samt försedd med ett förgyllt *spänne* av silver, fästat å ett rött klädesunderlag. Fig. 52. Till begåvningen hörde även ett grant bemålat s. k. fästegåveskrin, se fig. 25, 26. — Silverspännet bär inv. n:r 47,324. H. 7,5 cm. Br. 14.5 cm.

G. C—m.

53. DANSANDE PAR

V. Vingåkers socken.

54. FLICKOR I KYRKDRÄKT

V. Vingåkers socken.

55. BÖNDER

V. Vingåkers socken.

56. BONDFOLK

Jäders socken.

Sörmländska sockendräkter.

Dansande par V. Vingåkers socken. Fig. 53. Bilden, som är hämtad ur en av J. G. Sandbergs skissböcker, är tagen i och för konstnärens stora målning Midsommardans på Säfstaholm, sign. 1825. En livregementets husar, som har torp på godset, dansar med en Vingåkersflicka iklädd söndagseftermiddagsdräkt. — Akvarell av J. G Sandberg (1782—1854).

Flickor i kyrkdräkt, V. Vingåkers socken. Fig. 54. Tvenne flickor äro på väg till kyrkan, den främst stående är med all sannolikhet en fästepiga på sin första lysningsdag. Detta framgår av att hon bär hängande nackband, skarlakanskjol samt pungtross (jämf. text till bild 61. — Akvarell av J. G. Sandberg.

Bönder, V. Vingåkers socken. Fig. 55. Inom Vingåker har det såsom på så många andra håll bland allmogen visat sig, att männen ägt större benägenhet än kvinnorna att följa modets växlingar. De här återgivna storbönderna från 1825 bära rockar av ett snitt, använt under Gustaf IV Adolfs tid, då deras kvinnfolk däremot då och långt senare buro dräkter, som i allt väsentligt likna dem som brukades på 1600-talet. — Akvarell av J. G. Sandberg.

Man och kvinna, Jäders socken. Fig. 56. För Nordiska Museet är denna bild, lånad ur Richard Dybecks arbete »Mälarens öar», det enda beviset för att sockendräkter förekommit inom Jäders socken. Kvinnodräkten består av en blå, åtsittande tröja med vita metallknappar och röda ärmuppslag samt grön kjol, som upptill är iskarvad med gul, tunnare vävnad. Rött förkläde samt röda strumpor med vita, kilformiga sidobroderier. Mansrocken är svart med röd krage och röda ärmuppslag.

Man i gillesdräkt, Österåkers socken. Fig. 57. Vidstående bild återger en delvis mindre känd Österåkersdräkt. Jacka har nämligen burits endast någon kortare tid omkring 1860. — Oljeskiss av J. W. Wallander (1821—1888).

Kvinna i kyrkdräkt, Österåkers socken. Fig. 58. En ogift kvinna är vintertid på väg till kyrkan. Hon bär den vackra och imponerande s. k. livpälsen av fårskinn med bårder av röd saffian. Under pälsen synes en gulvit vadmalskjol med röd kant samt rött förkläde. — Oljeskiss av J. W. Wallander.

G. C—m.

57. MAN I GILLESDRÄKT

Österåkers socken.

58. OGIFT KVINNA I KYRKDRÄKT

Österåkers socken.

Tillbehör till kvinnodräkten.

Kvinnohandskar, fästmansgåva från Österåkers socken. Fig. 59. Vingåkers- och Österåkerskvinnornas högtidshandskar, ytterst fint arbetade av vitt skinn, brun och röd saffian, »tummelapp» av mönstervävt siden samt silkesbroderier. Angående deras användning finner man stridiga uppgifter, vilket sannolikt beror därpå, att de under olika tider brukats på olika sätt. Från att ha burits såsom handbeklädnad tyckas de så småningom övergått till enbart prydnadsföremål att bära under bältet eller vid kyrkbesök såsom psalmboksfodral. I egenskap av sådant omtalar P. G. Wistrand dem i »Svenska folkdräkter», men å Per Hilleströms målningar finner man Vingåkerskvinnor iklädda höga kraghandskar av samma utseende som de här återgivna. — Inv. n:r 31,925. L. 38 cm.

Kvinnovantar från Sorunda socken. Fig. 60. Av vitt ullgarn samt broderade i rött och grönt. Dylika med bennål sydda vantar äro inom Nordiska Museet kända från Västerbotten, Helsingland, Dalarna, Värmland, Uppland, Södermanland och Småland, men med all sannolikhet ha de haft betydligt vidare utbredning. Tekniken lämpar sig särskilt väl just för tillverkning av vantar genom den täthet och stadga som arbetssättet ger. — Inv. n:r 83,368. L. 22 cm.

Pungtross, kniv- och *gaffelpung* samt *nåldyna* från V. Vingåkers socken. Fig. 61—63. Bland fästmannens »begåvning» till fästmön skulle under äldre tid alltid höra en s. k. pungtross samt kniv- och gaffelpung och nåldyna. Pungen, av vitt skinn, utvändigt överdragen med rött och gult siden samt prydd med silverspetsar, silkestofsar och dylikt hängde i en prydligt arbetad saffiansnodd. I densamma inrymdes förlovningsringen, en förgylld sked samt en liten fällkniv, vilkens udd varje brav fästman före gåvans överlämnande i fästmöns åsyn skulle avbita. Kniv- och gaffelpungen var vanligen helt av skinn med silkesfrans upptill. Den innehöll en liten kniv och en tvåkloig gaffel med ben eller träskaft. Även denna pung bars hängande i en prydligt flätad saffiansnodd. Gehänget fullständigas med ett litet nålfodral av silkesplysch och silkesspetsar. Dessa vackra och väl arbetade fästmansgåvor skulle bäras av fästmön vid alla högtider samt av den unga hustrun intill dess hon erhållit sitt första barn.

Pungtrossen bär inv. n:r 341. L. 88 cm. Kniv- och gaffelpungen med gehäng bär inv. n:r 1,089. L. 88 cm. Nåldyna med gehäng bär inv. n:r 343. L. 82 cm.

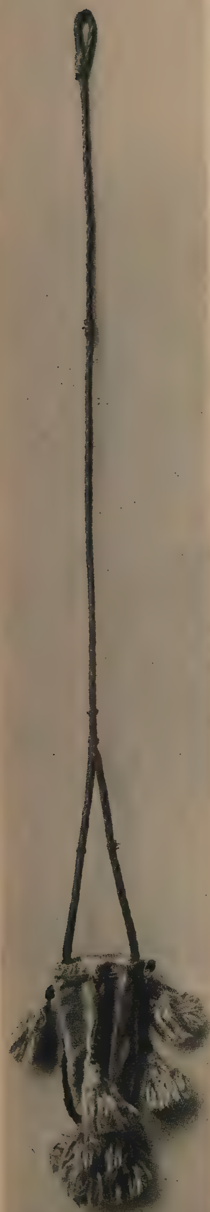
G. C—m.

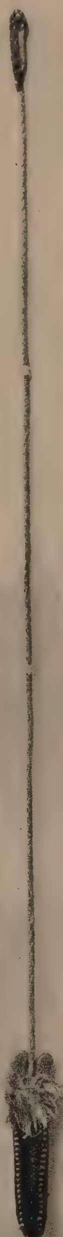
59. KVINNOHANDSKAR
Österåkers socken.

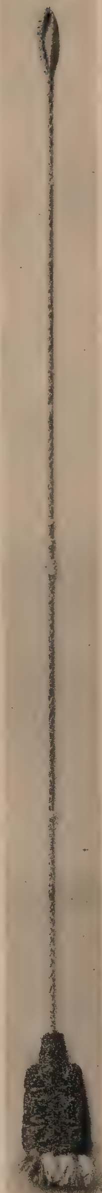
60. KVINNOVANTAR
Sorunda socken.

61.

62.

63.

61. PUNGTROSS 62. KNIV- OCH GAFFELPUNG 63. NÅLDYNA
V. Vingåkers socken.

Gumma och flicka från Sorunda.

Efter oljemålningar av Fanny Brate f. Ekbom. Sign. 1911 och 1906.

SORUNDABÖNDERNAS liv och gärning ha ej i samma grad som Vingåkersfolkets inspirerat till konstnärligt återgivande. Nils Anderson har dock skänkt oss den förträffliga målningen Sorundabönder på väg till Stockholm och A. J. G. Virgin några präktiga Sorunda-interiörer, vilka samtliga reproducerats i det från museet år 1923 utgivna arbetet »Svenska folklivsbilder». Fanny Brates å fig. 64 och 65 återgivna Sorundagumma och flicka äro även ganska karaktäristiska. *Sorundakvinnans* s. k. örmössa är dräktens mest ålderdomliga plagg och främsta särmärket mellan henne och grannsocknarnas kvinnor. Även den röd- och grönrandiga tröjan är ett för Sorunda betecknande plagg. Gumman, som här återgives, kallade tröjan »lönliv» på grund av att hon fått tyget till densamma, då hon i yngre dar var ute och tjänade. Det var ju under äldre tid sed att huvudsakligen betala sitt tjänstefolk in natura med lärft, garn och ylletyger till vissa klädesplagg samt att låta skomakaren, då han kom på sina årliga besök, förfärdiga vissa par skor även åt tjänarna.

Den unga *flickan* i stycke och mössa samt ett präktigt halskläde av siden är från senare tid. Sorundakvinnorna ha för övrigt i rätt hög grad älskat prakt och sidenkläder. Fröken Julia Kiellman-Göransson, under många år oldfru på Gripsholms slott, var en god kännare av Sorundabygden och berättar från densamma hurusom storböndernas hustrur kunde uppträda i hela sidendräkter, bestående av koftliv och kjolar, fina silkeshalskläden, broderade bindmössor och förkläden av vitt, randigt musslin. Under sidenkjolen bars en vit lärftskjol, något längre än den förstnämda och därunder en yllekjol av obestämbar färg som i sin ordning var något längre än den vita. De båda övre kjolarna skyddades härigenom från damm och vägsmuts. Vid regnväder drogs sidenkjolen jämte den vita upp över axlarna.

Sorundabondens dräkt sådan den finnes utställd i Nordiska Museet är, genom det glada intryck den ger, särdeles populär. Den består av lång livrock av grön vadmal, röd och grönrandig väst med ståndkrage, varöver synes den rikt broderade skjortkragen. Byxorna äro av älghud med laskad ornering, strumporna blå, strumpebanden röda och vita. Såsom fotbeklädnad lågskor med vita metallspännen. På huvudet en stickad, röd toppluva med stor tofs.

G. C—m.

64. GUMMA I ÖRMÖSSA

Sorunda socken.

65. FLICKA I HÖGTIDSDRÄKT

Sorunda socken.

Södermanlands allmogekultur

i Nordiska Museet.

Södermanland omfattar 12 härad med sammanlagt 118 landssocknar. Utmed Östersjön ligga, från söder räknat, Jönåkers, Rönö, Hölebo och Sotholms härader. Svartlösa härad gränsar intill Stockholm. Längs Mälaren ligga vidare, från öster till väster räknat, Öknebo, Selebo, Åkers, Öster- och Väster-Rekarne härader. Det sistnämnda upptager landtungan mellan Mälaren och Hjälmaren. Utmed Hjälmarens sydkant följer sedan Oppunda härad, som gränsar intill Närke, och i öster möter Jönåker. Landskapets inre delar upptagas av Villåttinge och Daga härader.

Alla dessa härader äro representerade i museet, ehuru mycket ojämnt. Materialet fördelar sig på följande sätt.

Jönåkers härad. Föremålen uppgå ej till ett tiotal, och härröra från Björkviks, Kila och Nykyrka socknar, de senare blott med ett vardera. Det är mindre dräktdelar såsom bindmössor, »stycken», schal, en doppåse med mössa och ett halskläde samt en silverbägare.

Arkivmaterialet är ej heller omfattande. Byggnadskulturen och bostadsskicket är bäst företrätt från Björkviks, Tuna, Lunda och Kila socknar. I Björkvik har en by blivit uppmätt och i Kila två. Från dessa båda socknar finnas husritningar och exteriörbilder, från Tuna och Lunda nästan endast fotografier. Uppteckningar rörande forntro och sed finnas ifrån Halla, Tunabergs och Björkviks socknar. I sistnämnda socken äro också ett par sägner upptecknade.

Rönö härad. Föremålen äro ytterst få, vanligen blott ett enda från de socknar, som äro representerade, nämligen Bälinge, Tystberga, Ludgo, Runtuna, Råby och Svärta. Från Tystberga härrör ett rosmålat skåp, från de övriga smärre redskap och ett halskläde.

Arkivmaterialet är något rikare. Helt orepresenterade äro Torsåkers och Lids socknar. I Tystberga äro 4 byar kartlagda, fotograferade och beskrivna, i Helgona socken en enda. Husritningar samt exteriör- och interiörbilder finnas också från Ripsa och Svärta. Några exteriörfotografier härröra från Spelviks, Ludgo, Bogsta, Sättersta, Lästringe och Bälinge socknar. Enstaka uppteckningar rörande forntro och sed finnas från Svärta och Spelvik.

Hölebo härad. Föremål ha inkommit från Hölö, Västerljung och Vagnhärad, från förstnämnda socken omkring ett tiotal, från de andra färre. Hölö är sålunda representerat med ornerade redskap och kistlås, fingerring, bindmössa och ett täcke i dubbelvävnad. Från Västerljung kommer bland annat ett bord, en laggad stånka och snidade och målade lokor, från Vagnhärad en klinkbyggd båt.

Arkivmaterialet är i avseende på bebyggelsen och bostadsskicket ej rikt men ganska gott från ovannämnda 3 socknar samt Trosa landsförsamling. I Hölö äro 3 byar uppmätta och avbildade, i Trosa landsförsamling 2 och Västerljung 1. Byggnader, ritningar och fotografier finnas också från Vagnhärad. Från Mörkö härrör ett par exteriörfotografier. Endast från Västerljung finnes någon uppteckning om forntro.

Sotholms härad. Museet äger i allmänhet ett ytterst obetydligt material från detta härad, men ett undantag utgör dock Sorunda socken, som i vissa avseenden är bäst representerad i hela landskapet.

Föremål ha i enstaka exemplar inkommit från Torö, Västerhanninge, Ornö och Dalarö. Bland dessa märkas en vacker vindflöjel, daterad 1765, från sistnämnda socken och en vallur av näver från Västerhanninge. Den ovanligt förnämliga allmogekulturen i Sorunda belyses i museets samlingar genom ett större antal möbler, såsom sängar, bord, soffor, vändbänkar, skåp, bordstolar, karmstolar och vanliga stolar, vidare genom dryckeskärl och serveringsföremål, däribland en del av silver, vidare redskap och bohag, varav flera rikt ornerade, och slutligen genom en dräktsamling, som ger en ganska god inblick i socknens gamla dräktskick. Av textilier finnes mindre, men museet äger dock en lång bordduk av linne och ett par sparlakan.

Arkivmaterialet visar ungefär samma fördelning, men byggnadskulturen är dock något bättre företrädd från de andra socknarna. Sålunda ha tvenne byar undersökts och avbildats i Ösmo och från Västerhanninge finnes en samling exteriörbilder. En del sådana härröra också från Tyresö, Österhanninge, Torö och Utö och från Mörkö finnes ett par uppmätningar. Sorunda är företrätt genom ett flertal bykartor och ett stort antal ritningar, exteriörfotografier, akvareller, teckningar och fotografier efter tavlor[1]. Likaså finnas uppteckningar rörande by- och samfundsväsen. Sorundadräkten belyses också genom fotografier, ritningar, akvareller och anteckningar och likaså finnes ett antal bilder och uppteckningar rörande folklivet i socknen i allmänhet. Även sed och tro äro företrädda, ehuru mindre. Smärre uppteckningar av sistnämnda slag finnas också från Ösmo, Tyresö och Torö.

Svartlösa härad. Föremålen äro ytterst få från denna invid huvudstaden belägna bygd. Från Brännkyrka härröra en selbåge och ett mangelbräde och från Grödinge en brudkrona.

Arkivmaterialet är också blygsamt, bäst dock från Salems, Grödinge och Botkyrka socknar, varifrån några tiotal exteriörfotografier av byggnader inkommit, från Salem även ett par uppmätningsritningar. Från Brännkyrka härrör en akvarell. Folksed och tro belyses genom ett tjugutal uppteckningar från Botkyrka, Salem och Nacka, de flesta från förstnämnda socken.

Öknebo härad. Ej heller härifrån äro föremålen talrika. Enstaka ting ha inkommit från Öster-tälje och Tveta, några från Vårdinge. Däribland äro några möbler, redskap, en brudmössa och ett par silkesdukar, de senare från Vårdinge.

Arkivmaterialet består av ett tjugutal exteriörbilder och några uppmätningar av byggnader i Öster-tälje samt spridda fotografier av motsvarande slag från Väster-tälje, Tveta, Överjärna och Turinge. Forntroanteckningar finnas endast från Öster-tälje och äro ej heller där talrika.

[1] Några äro publicerade i Gerda Cederbloms »Svenska folklivsbilder», Stockholm 1923.

Selebo härad. Föremål ha inkommit från Ytter-Selö, Kärnbo och Toresunds socknar, de flesta seldon och redskap, sammanlagt ett tiotal, av vilka flera ornerade.

Arkivmaterialet är ej heller stort. I Kärnbo socken är en by uppmätt och avbildad. Ett tiotal byggnadsfotografier härröra dessutom därifrån och några ifrån Aspö, Över-Selö och Ytter-Selö. En samling forntrouppteckningar ha också ingått från Över-Enhörna och några sådana från Toresund och Över-Selö.

Åkers härad. Spridda föremål äger museet från Härads, Fogdö, Åkers, Helgarö och Länna, sammanlagt ej mer än ett tiotal och från de tre sistnämnda socknarna blott ett vardera. Det är smärre möbler, redskap och seldon, i flera fall dock av stort ornamentalt intresse. Från Länna härrör en mansväst.

Arkivmaterialet. Byggnadskulturen belyses genom en uppmätningsritning från Härads socken och genom några exteriörbilder från Vansö, Åkers, Fogdö och Härads socknar. Folksed och tro äro bättre företrädda genom en större excerptsamling ur Fogdö kyrkoarkiv samt genom talrika uppteckningar, varav de flesta från Härads och Länna socknar, ehuru även Fogdö och Vansö äro företrädda. Jämför för övrigt under nästa härad!

Öster-Rekarne härad. Ej fullt ett tiotal föremål äro inkomna från detta härad och ett eller två härröra från följande socknar: Barva, Husby-Rekarne, Jäder, Näshulta och Stenkvista. Flertalet utgöres av seldon och redskap. Från Jäder är en vallur av näver, från Näshulta bl. a. en pipkanna av trä, från Stenkvista en käppyxa.

Arkivmaterialet är högst omfattande. Byggnadskulturen är dock föga belyst. Ett fåtal exteriörbilder föreligga från Sundby, Kloster, Jäder och Husby-Rekarne. Huvudmängden av museets sörmländska uppteckningsmaterial rörande sed och tro härrör från smeden Gustaf Ericson (fördelat på cirka 1500 blad varav större delen är avskrifter ur andra arkiv) men endast en mindre del har sockenuppgift. Det mesta anges blott härröra från Åkers- och Rekarne härader. Bland de sockenbestämda anteckningarna märkas sådana från Barva, Jäder, Kjula, Kloster, Näshulta[1] och Ärila. Spridda uppteckningar äro också inkomna från Fors och Hammarby.

Väster-Rekarne härad. Ifråga om föremål är detta ett av de sämst representerade häradena i hela landskapet. Enstaka saker ha dock inkommit från Gillberga, Lista och Öja, från sistnämnde socken två selkrokar.

Arkivmaterialet omfattar några få exteriörfotografier av byggnader i Gillberga, Råby, Västermo och Öja samt några uppmätningar från Gillberga. Från Råby finnes också en oljemålning. Huvudmängden av materialet rörande forntro och sed ingår i G. Ericsons rekarneuppteckningar (jämför Öster-Rekarne), vilka sakna sockenbestämningar.

Oppunda härad. Föremålsbeståndet från detta härad är relativt stort och ej så få socknar ha lämnat sina bidrag därtill. Bäst är dock Västra Vingåker företrädd. Denna socken är ju sedan gammalt känd såsom en av Sörmlands intressantaste. Ett antal möbler anskaffades redan på 1870-talet till museets gamla Vingåkersinteriör, men av dessa äro flera nygjorda eller

[1] Från Näshulta härrör Gustaf Rosenhanes Respublika glacialis. Jfr Otto von Friesen i Fataburen 1914, sid. 193 ff.

ommålade. Några verkligt goda möbler finnas dock, däribland ett målat skåpur, en vändbänk och en barockstol med spiralvridna ben. En samling rosmålade »fästpigeskrin» är den bästa och mest karaktäristiska föremålsserie, som finnes från någon Sörmlandssocken, om man undantar dräkterna. Vidare finnas härifrån en god samling av ornerade mangelbräden samt selbågar, redskap, dryckeskärl av trä och metall, seldon och småsaker av diverse slag. Ett bordtäcke i opphämta förtjänar också att framhävas. Huvudparten av föremålen består dock, vare sig man ser saken ur kvalitativ eller kvantitativ synpunkt, av dräkter, dräktdelar och sådana ting, som tillhört den personliga utrustningen. Denna sockens dräktskick har också varit bland de bäst utbildade i hela landet. Inom Sörmland finnes motsvarighet endast i grannsocknen Österåker, varifrån museet också har en rik uppsättning. I övrigt är österåkersmaterialet mycket blygsamt och består av ett par fästpigeskrin, ett gravkors och några smärre föremål. Övriga socknar ha lämnat mindre bidrag. Från Julita och Floda stamma diverse husgeråd och redskap samt några mindre dräktdelar, mest bindmössor och »stycken». Sköldinge, Bettna och Stora Malm representeras vardera med en liknande grupp och Vadsbro med en selbåge. Bland dessa ting finnas dock några av stort intresse.

Arkivmaterialet är relativt rikt, ehuru icke så stort, som man skulle kunna vänta. Västra Vingåker blev ju 1873 föremål för en beskrivning av N. Aug. Lundgren och Blacksta och Vadsbro socknar redan på 1740—50 talet av Lars Hallman[1]. Dessa sockenskildringar äro märkligt nog de enda i hela Sörmland, som ägnat mera ingående intresse åt folklivet, vilket livligt måste beklagas. 3 byar i V. Vingåker äro kartlagda och avbildade och exteriörbilder och uppmätningar uppgå sammanlagt till omkring ett hundratal. Endast få svenska bygder ha omhuldats av konstnärerna som V. Vingåker och Österåker. Under 1700-talet tillkommo sålunda Per Hillerströms ståtliga bilder härifrån — en verklig nationalskatt — och bland senare arbeten av samma slag intaga Sandbergs och Wallanders ett framstående rum. Dessa och andra konstnärers verk äro i museet företrädda i original eller fotografier och belysa dräktskicket, folksederna, byggnaderna, hemmen och folket självt. Uppteckningsmaterialet är däremot ganska blygsamt och berör endast föga sed och tro. Även i Österåker äro några byar undersökta och en i Floda. Från alla dessa socknar finnas anteckningar om byväsen och samfundsliv. Byggnadskulturen i Julita och Floda har uppmärksammats och fotografierna och ritningarna äro ganska talrika därifrån. Sådant material finnes också i mindre grad från Östra Vingåker, Lerbo, Vrena, Sköldinge och Husby. En och annan interiörbild är däribland. Några större samlingar av uppteckningar finnes ej från detta härad men representerade äro Julita, Österåker, Västra Vingåker, Östra Vingåker, Floda, Sköldinge, Stora Malm, Bettna och Lerbo. Från Blacksta och Vadsbro äger museet avskrifter av Hallmans 1700-talsskildring av folksed och bröllopsfirande. Från Sköldinge finnes en byordning.

Daga härad. Föremål. Detta härad är förvisso det i museet sämst företrädda. Några redskap finnas från Gryts socken och en vävnad från Frustuna.

Arkivmaterialet är också magert. En fullständig uppmätning, avbildning och beskrivning har dock gjorts av en gård i Frustuna. Smärre samlingar av uppteckningar rörande folksed och tro föreligga från Gryts,

[1] Sigurd Wallins edition av Lars Hallman, Blacksta och Wassbro socknar, Stockholm 1917.

Frustuna och Björnlunda socknar, likaså från Gåsinge, ehuru endast obetydligt.

Villåttinge härad. Föremålsbeståndet är ganska obetydligt. Från Lilla Malma härröra ett skåp, några redskap och mössor, från Flen, Ärdala, Helgestad och Lilla Mellösa endast enstaka föremål, bland vilka dock en pilbåge av järn från Ärdala förtjänar framhävas. Arkivmaterialet är något rikare. Mycket goda uppmätningar, teckningar och fotografier finnas sålunda av byggnader i Lilla Malma och Lilla Mellösa socknar, något litet även från Dunker. Sistnämnda socken är ganska välföreträdd i avseende på uppteckningar om forntro och sed, från Lilla Mellösa och Ärdala finnas smärre notiser.

Från Sörmland äger museet vidare ett icke obetydligt antal föremål, som sakna härkomstuppgifter. Däribland må nämnas kistor, skrin, en målad spånask, daterad 1698, och ornerade redskap. Från städerna eller deras närmaste omgivning härröra också en hel del utmärkta ting, vilka icke berörts härovan. Dit höra en snibbskål (»krubbeskål») från Malmköping, en ljusstake av trä med hästhuvuden från Södertälje, en beslagen kista, daterad 1696, från Mariefred och en stånka av koppar, daterad 1671. Materialet förövrigt består mest av seldon.

På samma sätt innehar museet ett antal akvareller, teckningar och fotografier, belysande byggnader, heminredning och folkliv, vilket material icke är närmare ortsbestämt. En populär sammanställning av museets forntromaterial är utförd av fru Elsbeth Funch i »Sörmlandsboken» 1918, där även andra uppsatser rörande landskapets folkkultur förekomma.

Jag har här med avsikt understrukit bristfälligheterna i museets samlingar under förhoppning, att de sörmlänningar eller andra kännare av dessa bygder, som märka luckorna, skola bidraga till att fylla dem. Det beror till stor del på en dylik medverkan, om museet skall kunna på ett mera fylligt sätt avspegla sörmlandskulturen, så att de olika bygderna komma till sin rätt. Föremål, bilder, anteckningar, anvisningar, allt är lika välkommet. Hela socknar lysa ännu med sin frånvaro, andra äro endast svagt representerade. Det är därför i allmänhet ingen risk, att någon skulle komma med onödiga dubbletter. Utbredningskartor över olika typer äro under utarbetning och behöva kompletteras. Bland det som mest behöves är interiörbilder, fotografier eller teckningar av eldstäder samt möbler, textilier och uppgifter rörande byväsen och äldre samfundsliv.

